

EMBERISMERET ÉS ETIKA

BEVEZETÉS

Az *Emberismeret és etika* tantárgy számára a kerettantervben ajánlott órakeretek nem teszik lehetővé, hogy önálló érettségi tárgyként szerepeljen. Ugyanakkor a jelen tervezet készítői úgy értelmezték feladatukat, hogy az *Emberismeret és etika*-t önálló érettségi tantárgynak tekintik (legalább két éven keresztül heti két órában kell tanulni egy tárgyat ahhoz, hogy érettségizni lehessen belőle) és ennek megfelelően dolgozzák ki a részletes érettségi követelményeket. Mindez válasz arra a nyilvánvalóan jogos felvetésre is, mely szerint az érettségi követelményrendszer túlzott méretű (teljesíthetetlen) a kerettantervben ajánlottakhoz képest. Ez így van. Úgy gondoljuk, hogy ennek a követelményrendszernek a teljesítéséhez jóval több tanóra szükséges, mint amennyit a kerettanterv a tantárgy számára megfogalmaz. Természetesen tartottuk tehát, hogy először a bővebb keretet készítsük el. Az érettségi követelmények szempontjából mindez azt jelenti, hogy a gyakorlatban akkor lehet csak érettségizni ebből a tárgyból, ha az adott iskola a saját szabadon felhasználható órakereteiből kiegészíti a tantárgy kerettantervben meghatározott óraszámát. Nem zárjuk azonban ki a más tantárgyakkal történő integrációs formákat sem, hiszen - ha nem is tételesen - de mindenképpen beépülhetnek az érettségi követelményrendszerébe azok az emberismereti és etikai tartalmak, amelyekkel irodalmi, történelmi, társadalomismereti, filozófiai, biológiai - egyházi iskolákban hittani - tanulmányaik során ismerkedtek meg a diákok.

Az érettségien számonkérhető tudásanyag mindkét szinten szervesen illeszkedik a kerettantervhez, valamint az általános érettségi követelményekhez. A két szinten azonban a vizsga felépítése lényeges különbséget mutat. Bár mind a két szinten megjelennek írásbeli és szóbeli követelmények, ezek jellege azonban nagymértékben különbözik egymástól.

A középszintű *Emberismeret és etika* oktatás nem a filozófiai etika fogalomrendszerének vagy az etikátörténet tárgyi ismeretanyagának elsajátíttatását célozza meg. A képzés inkább a szemléletformálásra, a problémaérzékenység elmélyítésére összpontosít. Ezért az értékelésben is arra helyezzük a hangsúlyt, mennyire képes a tanuló konkrét élethelyzetek, erkölcsi konfliktusok értelmezése, elemző feldolgozása során alkalmazni a tanultakat. Ennek megfelelően a vizsgakövetelmények teljesítése önálló munkát, a tárgy kreatív, személyes meggyőződésen alapuló megközelítését igényli. Középszinten a vizsga írásbeli részét a tanulók egyéni projektek készítésével teljesítik. A projektvizsga témái az országos vizsgaközpont által kerülnek meghirdetésre, s a diákok e megadott témakörökön belül választhatnak tanáraik segítségével. A tanulók ugyanakkor szóbeli érettségien esetelemzések során tesznek tanúbizonyságot az általuk megtanultak alkalmazásáról. A szóbeli érettségi másik eleme az egyéni projekt megvédése a vizsgabizottság előtt.

Lényegében ezek a követelmények jelennek meg az emelt szintű vizsga írásbeli és szóbeli részében is. Itt azonban elvárjuk a tanulóktól - akik vélhetően ezen a területen kívánnak továbbtanulni -, hogy a kerettantervi követelményrendszer mélységében ismerjék a filozófia, illetve etika alapvető fogalomrendszerét, valamint az etikátörténet alapvető tárgyi ismeretanyagát. Az emelt szinten az írásbeli vizsga esszékérdésből és kisebb esetelemzésekből áll, míg a szóbelin a megadott tételsor alapján vizsgáznak, mely alkalmat ad elméleti felkészültségük, valamint az antropológia és az etika alapkérdéseiben szerzett jártasságuk bemutatására.

I. RÉSZLETES KÖVETELMÉNYEK

A) KOMPETENCIÁK

Az ismeretszerzés és feldolgozás eljárásai

Tematikus tájékozódás a nyomtatott és elektronikus ismeretterjesztő információforrásokban (hol, milyen formában lelhető fel, követhető nyomon egy-egy etikai téma megjelenése). Különböző filmek, fotók, tárgyi emlékek, irodalmi szövegek, műalkotások újságok, történelmi dokumentumok, vallási liturgiák, tudományos nézetek, társas kapcsolatok, metakommunikatív jelzéseink, hagyományok, népszokások, temetkezési kultúrák, öltözködés stb. hogyan mutatják be egyes korok morális viszonyait, szokásait.

Az absztrahálás képessége

- A hétköznapi, mindennapi moralitás és az etikai gondolkodásmód megkülönböztetése, az egyéni, mindennapi probléma általános szintű megfogalmazása.

- Az egyén és a társadalom moralitásának megkülönböztetése.
- A különböző korok tudományának, művészetének, filozófiájának, erkölcsének és etikájának (etikáinak) összehasonlítása, találkozási pontjainak felismerése.

Az értelmezés képessége

- Az információforrások értelmezése, összehasonlítása, megítélése következtetések levonása.
- Szövegértés és értelmezés, szövegalkotás. Ez magában foglalja, hogy a szövegek ismerete és az olvasó előzetes ismerete összekapcsolódik.
- Komplex ismeretek (globalitás, holisztikus szemlélet) alapján elemzés.

Az érvelés képessége, a vitakészség

- Logikus, koherens, lineáris szövegalkotás.
- Különböző erkölcsi álláspontok megkülönböztetése.
- Önálló kérdésfeltevés és véleményalkotás, ítélőképesség.
- Párbeszéd képessége, mások szempontjainak - előismeretének, érintettségének, céljának figyelembe vétele.
- Másokkal való együttműködés.
- A testbeszéd jelentőségének ismerete.

B) RÉSZLETES VIZSGAKÖVETELMÉNYEK

- Kompetenciák és témakörök -

Ezek a témakörök az *Emberismeret és etika* tantárgy érettségi vizsgakövetelményeinek alapjai.

Az itt megjelölt kompetenciák mind az írásbeli, mind a szóbeli vizsgán megjelennek.

TÉMÁK	VIZSGASZINTEK	
	Középszint	Emelt szint
1. Az emberi természet	Tegyen különbséget a biológia, a történelem, a pszichológia és az etika emberfogalma között. Értelmezze a „gondolkodó lény”, „társas lény”, „alkotó ember” kifejezéseket.	„Az ember: találkozás” - értelmezze ezt a kijelentést. Világítsa meg példákon keresztül a) a személyközi kapcsolatok, a másikkal való azonosulás, a kulturális minták és társadalmi szerepek jelentőségét, b) a beszéd, a fogalmi gondolkodás, az emlékezet, a képzelet és a tanulás jelentőségét az öntudatos én kialakulásában.
2. Az erkölcsi lény	Ismertesse az erkölcsi személyiség kialakulásának folyamatát az egyén szocializációja során, a példa- és szabálykövetéstől a tudatos meggyőződésen alapuló lelkiismereti döntésig.	Tegyen különbséget megismerés, megértés és ítélet, illetve tény és érték között. Magyarázza meg, mit értünk az ember történetiségén. Ismertessen néhány elméletet az ember szabadsága és meghatározottsága közötti összefüggésre. Tegyen különbséget a szabadság fogalmának politikai és etikai értelme között. Példák segítségével mutasson be különböző szabadság-felfogásokat.
3. Az erkölcsi cselekedet	Értelmezze ezeket a fogalmakat: szokáserkölc, tekintélyelv, lelkiismereti szabadság, konszenzus. Értelmezze a következő ellentétpárokat a cselekedet erkölcsi megítélése	Mutassa be, miként jelenik meg az ember bűnössége és jóra való vágya a zsidó-keresztény hagyományban. Hasonlítsa össze, miként oldják fel a rossz tapasztalata és az erkölcsi

TÉMÁK	VIZSGASZINTEK	
	Középszint	Emelt szint
	szempontjából: eszköz - cél, szándék - következmény, magánérdek - közjó. Értelmezze a tetteinkért, illetve a másokért viselt felelősség fogalmát.	világrendbe vetett hit közti ellentmondást a nagy világvallások.
4. Az etika megalapozása	Értelmezze ezeket a fogalmakat: meggyőződés, hit, kétely, nyitottság, türelem, előítélet. Magyarázza meg, miként egyeztethető össze az erkölcsi ítélet egyetemesség-igénye a lehetséges jó életformák sokféleségével.	Ismertesse a modern természetjogi, illetve emberi jogi álláspont lényegét. Ismertesse az utilitarizmus erkölcsfilozófiai álláspontját. Tegyen különbséget kötelesség- és céletikák között. Tegyen különbséget formális és materiális etikai érvelésmód között. Magyarázza el, mi az értelme az univerzalizálhatóság követelményének a kanti kategorikus imperatívusz és a kortárs etikai elméletek esetében. Hogyan jelenik meg az erkölcsi döntés személyessége és a felelősség kérdése az egzisztencialista, illetve fenomenológiai irányzatok felfogásában?
5. Az erények és a jellem	Mutassa be az európai civilizációban legáltalánosabban elfogadott alapértékeket. Ismertesse a velünk született adottságok, a körülmények, a helyes önismeret, az önfegyelem és az önnevelés szerepét a jellem fejlődésében. Értékelje az őszinteség erkölcsi jelentőségét.	Ismertesse az erény és a mérték fogalom jelentőségének megítélésében végbement változásokat az erkölcsi gondolkodás történetében.
6. Társas kapcsolatok	Mutassa be a versengés, illetve a kölcsönös segítség jelentőségét a természetben és a társadalomban. Értelmezze a szülő-gyermek kapcsolat jellegzetes erkölcsi problémáit. Értelmezze az ösztönök, az érzelmek és az erkölcsi tudatosság szerepét a nemi párkapcsolatban. Keressen példákat a házasság erkölcsi konfliktusaira. Értelmezze az összefüggést az alábbi fogalmak között: barát/ellenfél, szeretet/gyűlölet, béke/harc, következetesség/megbocsátás.	Foglaljon állást, mennyiben jelent önkorlátozást, mennyiben önkiteljesedést a mások iránti kímélet és részvét, a másokért hozott áldozat. Miként szolgálja a szeretetkapcsolat az én felfedezését, illetve meghaladását?
7. Erkölcs és társadatom	Tegyen különbséget erkölcs és jog, illetve erkölcsi és politikai közösség között. Foglaljon állást az emberi alapjogok és kötelességek természetéről folyó vitában. Érveljen a szólás szabadsága, illetve korlátozása mellett és ellen, pl. a gyűlöletkeltő beszéd, a nyilvános rágalmazás, a hazug reklám, a szeméremszértlő ábrázolás esetében.	Hasonlítsa össze a társadalmi igazságosságról alkotott, egymással ellenkező felfogásokat.

TÉMÁK	VIZSGASZINTEK	
	Középszint	Emelt szint
	Keressen példát az egyéni lelkiismeret, a család és a társadalom/állam illetékessége közötti lehetséges konfliktusokra (pl. családon belüli erőszak). Értelmezze gazdasági szemlélet és etika viszonyát. Ismertesse a hazaszeretet erkölcsi megítélése körüli vitában kialakult főbb álláspontokat és érveket. Jellemezze a más közösségekkel, illetve a társadalmi kisebbségekkel kapcsolatos etikus magatartás főbb vonásait, a többség-kisebbség konfliktusok természetét.	
8. Vallás és erkölcs	Értelmezze az ember megkülönböztetett léthelyzetét és felelősségét az Ó- és Újszövetség alapján. Értelmezze a szeretet jelentőségét a zsidó-keresztény hagyományban, és ennek hatását az európai erkölcsi gondolkodásra. Értelmezze a személyes gondviselésbe vetett hit szerepét az individuális etika kibontakozásában.	Mutasson be vallás és erkölcs viszonyával kapcsolatos álláspontokat. Hasonlítsa össze a természet feletti uralom, a nemi szerepek, nemzet és egyetemes emberiség, törvénytisztelet/polgári engedetlenség kérdésében kialakult álláspontokat, s foglaljon állást, mennyiben eredeztethetők ezek a zsidó-keresztény tradícióból.
9. Korunk erkölcsi kihívásai	Ismertessen néhány, a tudományos-technológiai haladással kapcsolatos erkölcsi problémát (géntechnológia, atomenergia, eutanázia, abortusz stb.). Mutassa meg, miként vezet a technológia fejlődése és a globalizáció az emberi felelősség megváltozott dimenzióinak felismeréséhez. Ismertesse, milyen tényezők hatására vált a női és férfi szerepek kérdése közéleti témává korunkban. Mutassa be a pazarló gazdálkodás néhány környezeti, társadalmi, és kulturális következményét. Ismertesse, milyen etikai dilemmákat vet fel az ember-állat viszony, értelmezze ezeket az állattartás és az állatok hasznosításának különféle területein.	Foglaljon állást: vannak-e a fenntartható társadalomra való áttérésnek erkölcsi, illetve politikai előfeltételei. Keressen erkölcsfilozófiai és morálteológiai forrásokat, amelyek alkalmas támpontot nyújtanak a mélyökológia kérdéskörében való tájékozódáshoz. Foglaljon állást: összeegyeztethető-e az etika emberközpontúsága más élőlények jogainak vagy jólétének védelmezésével. Fejtse ki véleményét, korunkban miért és mennyiben merült fel a jövő nemzedékek iránti felelősség újraértelmezésének igénye.